

O (NE)ZAVISNOSTI MEDIJA

Ilija Despotović

This text is a sequel of the analysis of the state of the media in Montenegro which was published in Matica's issue of spring-summer 2010 and the issue of spring 2011. The attention here is concentrated on giving a definition of the independence of media and whether our media are independent and to which extent. The basic goal is an attempt to contribute to a more objective comprehension of the public role of media, their professionalism, serving to the public interest, „mixing“ the role of media as „instruments of public informing“ with being unique political actors, or the relation between professionalism and „patriotism“ of media.

Ekonomaska kriza, socijalne tenzije, krupna i konfliktna politička pitanja, sporovi o državnom i nacionalnom identitetu, tranzicione muke i kontroverze o korupciji i organizovanom kriminalu u Crnoj Gori potpuno su u zasjenak stavili druge društvene teme koje treba razmatrati i rješavati u kontekstu nove pravno-političke realnosti, ostvarenja nezavisne države. Jedna od zanemarenih oblasti je medijsko-žurnalistička situacija u zemlji. Ova je oblast jedna od „najneuređenijih“. Naravno, „uređivanje“ se ovđe koristi uslovno. Mediji u tranzicionim društvima, opterećeni sopstvenim i nametnutim frustracijama, ne trpe prejaku regulaciju. Mediji u Crnoj Gori nemaju institucionalnog „gazdu“ ili „pokrovitelja“, koji bi se „starao“ o njima, iako u Ministarstvu kulture postoji „dodatak“ za medije. Umjesto toga,

proklamovan je princip „samoregulacije“. Mediji kao da su izborili pravo da se niko ne smije miješati u bilo šta što se njih tiče. Ili je to dopušteno samo minimalno. Nažalost, taj princip „samoregulacije“ nije se pokazao djelotvornim ni tamo đe je poželjan.

Ranije formirano Novinarsko samoregulaciono tijelo završilo je svoje postojanje konfliktom među članovima, po svemu sudeći, na osnovu sporenja o etičkim kriterijumima profesije. Poslije duže pauze, osnovan je Medijski savjet za samoregulaciju, sa predstavnicima 15-tak medija. U tom tijelu nijesu zastupljeni mediji koji sebe smatraju nezavisnim. U novinarstvu u Crnoj Gori i dalje ne postoji suštinsko jedinstvo o tome šta je profesionalni kodeks ponašanja. Neki od medija koji se smatraju nezavisnim, pomenuti Medijski savjet za samoregulaciju dočekali su ocjenom da je to „režimsko“ tijelo. Novinari, dakle, ne žele ili nijesu spremni, da zajedno vrše „samoregulaciju“, da grade i štite etiku novinarstva. Već je to priznanje da mediji, u cjelini, nose teret međusobnih politički motivisanih animoziteta i podjela. Posljedica toga, u krajnjem, jeste ugrožavanje društvene suštine novinarstva, same novinarske etike.

Samo osnivanje medija, njihova uređivačka politika gotovo u potpunosti su prepušteni njihovim vlasnicima i uredništvima, sa veoma naglašenom tendencijom „bježanja“ države iz ove oblasti. Postojanje „podresora“ za medije u Ministarstvu kulture, samo je simbolično i, reklo bi se, „recidiv“ državne brige za uticaj na važan kanal kreiranja javnog mnjenja.

Medijski korpus je, stoga, veoma obiman, razuđen, u nekom smislu „nesređen“. Nameće se pitanje - da li je brojna „medijska zajednica“ ekonomski održiva, toliki broj medija na tako malom (medijskom) tržištu. Ako tržište, objektivno, ne dopušta toliki broj, onda se može pretpostaviti da postoje drugi „modeli“ i načini opstajanja medija. U tom kontekstu moguće su i sumnje u njihovu regularnost.

Principijelno nesporan, medijski pluralizam ponekad izgleda „haotično“. Broj medija, osnivački modeli, (su)vlasničke forme,

organizacioni statusi, „kadrovska politika“, (ne)profesionalizam, sve to, i još ponešto, može da potkrijepi tvrdnju o izvjesnom „haosu“ u toj oblasti. Tržište, koje djeluje i ovdje, navodno, trebalo bi da „sredi“ i medijsku scenu, u prvom redu, da reguliše broj onih koji realno mogu da opstanu. Niz godina opstaje relativno veliki broj medija u Crnoj Gori. Kako, zašto? To čitavu problematiku čini još većom „enigmom“? Medijsko stanje ne analizira - ni „nadležno“ Ministarstvo, ni univerzitetske žurnalističke katedre, ni novinarska udruženja, ni Institut za medije. O novinarstvu, ulozi medija, međutim, ne razgovara se ni u samim redakcijama medija. Redakcijski sastanci su potpuno izašli „iz mode“.

Ovaj tekst je nastavak razmatranja medijskih prilika u Crnoj Gori koja su do sada objavljena u „Matici“ (u brojevima proljeće-ljeto 2010. i proljeće 2011. godine). Ovdje će pažnja biti koncentrisana na pitanje šta je nezavisnost medija i da li su, i u kojoj mjeri naši mediji nezavisni. Osnovni smisao je pokušaj doprinosa objektivnijem sagledavanju društvene uloge medija, njihovog profesionalizma, služenja interesima javnosti, „miješanja“ djelovanja medija kao „sredstava javnog informisanja“ i kao svojevrstnih političkih aktera, ili odnosa profesionalizma i „patriotizma“ medija.

Pitanje vlasničkog i opšteg statusa medija jedna je od važnijih političkih tema u društvima u kojima se tek promovise i gradi partijski pluralizam. Često je, osobito u početku tranzicionog perioda, pozicioniranje stranaka i političara u javnosti u direktnoj zavisnosti od njihovog uticaja na medije. S druge strane, pak, materijalni položaj medija nerijetko je u korelativnom odnosu sa političkim uticajem na njih. Pojačano interesovanje za medije, obrazlaže se opštim interesom demokratizacije društva. Ali to je, uglavnom, paravan za stvarnu želju i potrebu političkih stranaka i političara da vladaju medijima, da medije stave u službu svojih stranačkih interesa. To se najbolje, najjasnije, potvrdi kad dolazi do smjene vlasti. Opozicija koja po svojoj prirodi više insistira na „slobodi“ medija, koja i za svoje neuspjehe okrivljuje

„režimske medije“, kad dođe na vlast, uglavnom, mijenja ploču. Tada i ona priželjkuje upravo „slugansku“ ulogu medija.

Nezavisnost i ugroženost

U političkoj priči o medijima, najčešće se koristi floskula o „nezavisnosti“ medija. U Crnoj Gori ta sintagma se (zlo)upotrebljava olako, a da se ne zna šta to istinski znači. Oko toga se stvara jedan od političkih sporova koji nije sasvim realan, nego je politizovan i služi za manipulaciju. Mediji koji sebe označavaju kao nezavisne, bilo formalno, što im tako piše u logou, ili što se tako predstavljaju, stalno podgrijevaju atmosferu njihove ugroženosti, bilo zbog incidenata koji se dešavaju nekima od njih, ali i njihovom prenaglašenom politizacijom i, u nekim slučajevima, nesrazmjerno obimnim publicitetom o nemilim događajima. U tome im pomaže i dio opozicije, što sve najčešće liči na klasični vid političke borbe, ili politički motivisanu priliku da se režim kompromituje i na tom planu, posebno u međunarodnoj javnosti. Nigdje u regionu, kao u Crnoj Gori, ne insistira se toliko na ugroženosti „nezavisnih“ medija. Ti mediji sami, kad im se god pruži prilika, pitanje njihove sopstvene „ugroženosti“ stavljaju u sam vrh liste prioriteta političkih pitanja u zemlji.

Svakako, postoje povodi, slučajevi i incidenti koji mogu da podrže uvjeravanja nekih medija da su ugroženi. Međutim, mediji nikad, ni u jednom društvu, ni u jednom političkom sistemu, nijesu po volji svih. Vazda ima nezadovoljstva, ljutnji, pa i vrlo oštih reakcija na medijsku interpretaciju određenih događaja, podataka, ljudi i njihovih postupaka. Postoje načini da se nesporazumi u takvim situacijama izbjegnu, odnosno, prevaziđu, što podrazumijeva određenu medijsku kulturu i spremnost „pogođenih“ i medija, da nađu izlaz u slučajevima konflikta. Prvi imaju klasičnu mogućnost demantija, a, mediji, mogu i

moraju, „sporne teme“ teme obrađivati iz svih uglova, čime se, sužava prostor za nezadovoljstvo i konflikte.

Fizički napadi na novinare, naravno, ne mogu se ničim opravdati. Akteri takvih slučajeva nemaju argumenata za demanti, ili prednost daju nasilju u odnosu na civilizovano reagovanje. Necivilizirano i nasilničko reagovanje u vidu fizičkog napada na novinara mora se policijski utvrditi i zakonski sankcionisati. Može se postaviti pitanje da li mediji koji doživljavaju incidente, uvijek koriste profesionalno dozvoljena sredstva u prikupljanju podataka i informacija, da li nekad, upravo što tako ne postupaju, imaju neprijatne situacije.

O ugroženosti pojedinih medija, mogli bismo mnogo pouzdanije suditi ako bismo imali na raspolaganju utvrđene činjenice o tome ko su akteri incidenata, koji su razlozi njihovog nezadovoljstva, koji su medijski tekstovi, prilozi, emisije, sporni, koji su postupci korišćeni u pribavljanju informacija, da li su i kako „izvori informisanja“ blokirali prikupljanje podataka, ko su „zainteresovane strane“ u takvim konfliktnim situacijama. Do sada nijesmo imali takav pristup u rasvjetljavanju incidenata sa medijima. Štaviše, u ovim slučajevima, „rasvjetljavanje“ se ne tiče samo policijskih istraga i sudskih postupaka.

Zasad, jednostavno, manje-više, za sve se generalno optužuje „režim“, s tim što se često „režim“ personalizuje sa jednom ličnošću, predsjednikom Demokratske partije socijalista. Njegova sadašnja funkcija se takoreći, potpuno, zanemaruje, a uz njegovo ime najradije se navodi „bivši premijer“. Mediji koji se predstavljaju kao nezavisni, i na taj način pokazuju da su, objektivno, u nekoj vrsti političke korelacije, „savezništva“, sa dijelom opozicije, odnosno, da se i sami ponašaju po modelu političkih subjekata.

Valjalo bi nešto reći o pojmovnom određenju nezavisnosti medija. Šta je medijska nezavisnost, kako prepoznati da li je neki medij nezavisan ili ne, čime mjeriti nečiju nezavisnost, odnosno, zavisnost? Nema sveobuhvatne, pouzdane „definicije“ nezavisnosti

medija, ali podrazumijeva se materijalno-finansijsku samostalnost, oslanjanje na sopstvene resurse. Istinski nezavistan može biti samo onaj koji, uproščeno rečeno, živi od svog rada u slučaju medija, od svog tiraža, slušanosti, odnosno gledanosti. Možda je najvažnije da je vlasništvo nad njima transparentno i da se vrlo jasno zna vlasnička struktura. To se za „nezavisne“ medije u Crnoj Gori ne može pouzdano reći. Trebalo bi znati ne samo ko, svojim kapitalom, novcem, donacijama, stoji iza nekog medija, već i širi kontekst suvlasništva i da li su i sa kime su vlasnici, odnosno, suvlasnici u poslovnoj, pa i političkoj relaciji. Sve je to ovde dosta maglovito. Mediji su, štaviše, više zaštićeni od uvida javnosti u ta pitanja nego druge kompanije. Za firme u privredi, uglavnom, znamo bar suvlasničku strukturu, na primjer, akcijskog kapitala, pa na osnovu toga može se pratiti i sistem odlučivanja u njima, sistem i karakter poslovanja. O medijima, uglavnom, nemamo takve informacije.

Sa pojmom nezavisnosti medija, izgleda, isto je kao i u nekim drugim stvarima koje su kod nas „ušle“ u procesu tranzicije, iz evropskog okruženja. Dosta pojmova, reklo bi se, mi nekritički preuzimamo iz Evrope. Ezopovske floskule i sintagme briselske birokratije ne stavljamo u domaći kontekst. Tako je i sa sintagmom „nezavisno novinarstvo“. Kao princip, kao ideja, kao načelo, svakako, to se ne može sporiti. Ali i ta ideja ima svoju lokalnu boju. Nije svako „nezavisno novinarstvo“ nezavisno na isti način u svim zemljama. To je, na primjer, kao i sa pojmovima „ljeвица“ i „desnica“. Dijapazon stvarnih, realno suštinskih značenja tih pojmova je veoma širok i uvijek nosi kolorit društvenih, političkih, prije svega, prilika svake zemlje i društva pojedinačno. Dakle, i u slučaju novinarstva uvijek moramo voditi računa o konkretnom okviru u kome posmatramo i vrednujemo zavisnost, odnosno, nezavisnost medija. Uvijek moramo postaviti konkretno pitanje - na koji su način nezavisni medji nezavisni u svakoj zemlji posebno, kakvi su mehanizmi koji obezbjeđuju tu

nezavisnost, kakve su garancije te nezavisnosti. Pitanje takozvane dekriminalizacije klevete moramo razmatrati sa tog stanovišta. Već se pokazalo i imamo upozorenja relevantnih stručnjaka da se sa dekriminalizacijom klevete u medijima u Crnoj Gori požurilo. Riječ je ovđe uvijek bila veoma važna, nekad važnija i od samog života, a dekriminalizacijom klevete to je devalvirano.

Objektivnost esencija nezavisnosti

Nekoliko određenja, stavova, principa iz teorije novinarstva i određenih evropskih dokumenata mogu pomoći u ocjenjivanju suštine nezavisnosti medija, a posebno u pokušaju da bar malo, razbistrimo situaciju u Crnoj Gori. Esencija nezavisnosti novinarstva je objektivnost. To je, na neki način, izraženo i u onom pravilu koje se često može čuti - *činjenice su svete, komentar je slobodan*. Ili u drugom pravilu - *audiatur est altera pars* (nek' se čuje i druga strana). Profesionalizam u medijima je u tome da se razlikuju činjenice i mišljenja i da se izbjegavaju kvalifikacije, preciznije rečeno, tendenciozne, neprimjerene, a pogotovu omalovažavajuće, uvredljive, kompromitujuće tvrdnje i ocjene.

Zadatak medija, kažu teoretičari novinarstva, proističe iz stava o opštem dobru, da pomognu ljudima, društvu da upravljaju svojim životima i razvojem. Drugim riječima, da stvaraju javnost koja ide u susret opštem dobru, koja vodi do opšteg dobra, pri čemu treba naglasiti da to opšte dobro nije nekakva pučka, isprazna apstrakcija. Mediji svoje zadatke ispunjavaju na trojak način: pokreću javnu komunikaciju (o bitnim pitanjima, problemima, temama, interesima, idejama...); omogućavaju proces oblikovanja mišljenja (pojedinih subjekata, pojedinaca, raznih zajednica...) i uspostavljaju „tržište mišljenja“ (što bi trebalo da podrazumijeva neku vrstu konkurencije različitih mišljenja, a na osnovu toga i njihovo „usaglašavanje“, odnosno, približavanje, ili kristalizaciju, stavova o opštem dobru).

Funkcije medija je da nameću, pripremaju, animiraju važne teme za javni diskurs, razgovor, da edukuju, u najširem smislu značenja, da socijalizaciju ljude i društvo u cjelini, da podstiču integraciju u traženju zajedničkih rješenja, da stvaraju klimu koegzistencije i korelacije različitih mišljenja i, naravno, da budu faktor društvene kritike i kontrole, „nadzora“, razumije se na žurnalistički, profesionalni način, sredstvima etički utemeljene i motivisane novinarske profesije.

Rezime Savjeta Evrope, koji je usvojen na Praškoj konferenciji 1994. godine, preporučuje da mediji, novinari, moraju informisati pojedince, građane („publiku“) o djelovanju javne vlasti (ali) i o djelovanju privatnog sektora. Novinarstvo se uglavnom vezuje za „kritiku“ vlasti, da vlasti „ne da mira“, da je stalno „bocka“, proziva, uznemirava... Ovo drugo moglo bi se odnositi na sve koji nijesu vlast. Naravno, na kritiku i opozicije, nevladinog sektora, svih koji nijesu „javna vlast“. Drugo upozorenje upućuje na potrebu uslovnog prihvatanja principa, ideje o nezavisnom novinarstvu.

Ima dosta onih koji kažu - ne postoji nezavisno novinarstvo, postoji samo slobodno i neslobodno, ili manje ili više slobodno novinarstvo. A u osnovi takvog pogleda je ukazivanje na glavnu činjenicu nezavisnosti - materijalno-egzistencijalnu samostalnost. Da li se, i koliko, ona može realno ostvariti? Da li postoje mediji koji u potpunosti sami sebe izdržavaju? Čak i ako, u tom smislu, zavise samo od svoje „publike“, da li se i tada može govoriti o „nezavisnosti“? Ne postoji strogo objektivizirana nezavisnost medija. Prije svega, sama priroda novinarstva to ograničava. U nekom smislu, ako bismo išli u strogo logiciranje, mogli bismo se pitati - ako već u svakom mediju postoji uređivačka politika, a postoji, kako se ona definiše, kako se realizuje? Nijesu li u sintagmi „uređivačka politika“ već utkana ograničenja nezavisnosti medija? Može se lako pretpostaviti, i praksa je takva, da se u medijima, takoreći svakodnevno, kad se

pripremaju novine za štampanje, ili dnevni programi elektronskih medija, otvara pitanje njihove zavisnosti, odnosno, nezavisnosti. Realno, veoma su raznovrsni, čak i kad se toga nije svjesno, uticaji koji dovode u pitanje uvjeravanje „nezavisnih“ medija da su nezavisni.

U Crnoj Gori samo jedan medij (list) izričito sebe označava kao nezavisni, i formalno nosi takvu oznaku, ali još bar dva medija, jedan dnevni list i jedan nedeljnik, nastoje da se tako predstavljaju. Predstavnicima ta tri medija, štaviše, u svojim javnim nastupima o medijskim prilikama u Crnoj Gori, najčešće govore u množini o nezavisnim medijima, pod kojima podrazumijevaju upravo te medije. Posebno se tako predstavljaju u prezentacijama crnogorskih medijskih prilika u inostranstvu. Vrijeme i okolnosti nastanka tih medija, osnivači, njihove gazde, a naročito karakter njihovih uređivačkih politika ne ide u prilog tvrdnjama o njihovoj istinskoj nezavisnosti, a pogotovu ne o istoj vrsti „nezavisnosti“ tih medija. Više bi se moglo govoriti o nekoj vrsti samoproglašene nezavisnosti. Jer, floskula o nezavisnosti često ima značaj marketinškog mamca. Tim prije, jer mediji sve više postaju vrsta biznisa.

Medijski trijumvirat

Tri medija u Crnoj Gori (listovi *Vijesti* i *Dan* i nedeljnik *Monitor*) su veoma karakterističan primjer za priču o „nezavisnim“ medijima. Upravo se oni nameću kao nezavisni mediji, indirektno ili direktno, štaviše, poričući pravo da se tako predstavljaju bilo koji medij u Crnoj Gori, a dio javnosti ih tako i doživljava. Te medije međusobno povezuje i bliskost njihovih uređivačkih politika. Objektivno, toliko je sličan njihov profesionalni profil da se može govoriti o nekoj vrsti „trijumvirata“. Profesionalno „savezništvo“ ova tri medija je, dosta toga upućuje na takav zaključak, zapravo, dobrim dijelom politički

motivisano, u suštini, istim odnosom prema sadašnjoj vlasti Crne Gore, otvorenom podrškom onim političkim snagama koje žele i rade na smjeni postojeće vladajuće koalicije.

Rukovodstva tih medija sopstvene nastupe pred javnošću, u neku ruku, međusobno koordiniraju, naročito na inostranim tribinama, upravo na temu nezavisnosti medija i ugrožavanja njihovih sloboda, katkad toliko transparentno da to liči na model djelovanja političko-stranačkih koalicija. Čak među njima, s jedne, i medijima koji bi se mogli označiti kao „provladini“, sa druge strane, takođe, postoji određeni animozitet nalik onome koji vlada između političkih stranaka na vlasti i u opoziciji. (O tome je bilo više riječi u prilogu za „Maticu“, u broju za proljeće 2011. godine.)

Ovde će biti više pokušaj da se, bar u kratkim crtama, ukaže na elemente prirode „nezavisnosti“ pomenutih medija.

Prije svega, samim tim što nijesu međusobno nezavisni, već se, često primiču jedni drugima profilom uređivačke politike, vrstama i pristupom temama kojima se bave, pa, nerijetko, i vrlo sličnim „top listama“ političkih pitanja, problema i ličnosti koje stavljaju u prvi plan, na naslovnim stranicama i u „najudarnijim“ rubrikama, dovodi se u pitanje kredibilitet njihove nezavisnosti. Iste, ili vrlo slične teme, ista interpretacija i intonacija, isti analitičari čije izjave objavljuju... Simptomatično je da je, ponekad, i takozvana profesionalna oprema njihovih tekstova (nadnaslovi, naslovi, akcenti) vrlo slična, a ima slučajeva i da se poklapa. U jednoj prilici, naime, priča o ručnom satu Mila Đukanovića bila je glavna u svim tim medijima. Primjer koji ukazuje na bliskost njihovih uređivačkih politika, ali i na političku motivaciju njihovog žurnalističkog angažmana. „Milov sat“ na prvim stranicama, sa karakterističnom naslovnom i podnaslovnom opremom, sa fotografijama, po mnogo čemu liči na predizborni, suparnički, postupak političkih partija. A posebno kad ta „senzacija“ biva objavljena u vrijeme štrajka ljekara.

Skupi „Milov sat“ i zahtjevi ljekara za većom platom, istovremeno aktuelne teme, stavljene su jedna pored druge, očigledno sa političkom namjerom da socijalno-politički međusobno korespondiraju i tako proizvode određeni politički efekat u javnosti. Eto, ljekari traže veće plate, a Milo nosi sat od 106.000 eura! Tipičan manir političkih stranaka u vrijeme predizborne kampanje.

Njihovi naslovi su, po intonaciji, nekad čak i bukvalno, vrlo slični u prilikama kada se za Crnu Goru donose važne odluke na međunarodnom planu. Evropski savjet je 9. decembra 2011. godine donio odluku da se Crnoj Gori odobri početak pristupnih pregovora sa Evropskom unijom. Ta istorijska odluka podrazumijeva da se dočeka podrškom i da u medijima bude pozdravljena. Umjesto toga imali smo naslove koji su relativizovali značaj te odluke, tipa „Udarite na kriminalce, pa ćete početi u junu“ (pregovore). Naslovi i interpretacija pomenute odluke, bila je slična reakcijama opozicije, iako je u Skupštini Crne Gore, mnogo ranije bio postignut konsenzus o evropskim integracijama. Opozicione stranke su, ipak, pozitivnije propratile odluku Evropskog savjeta nego nezavisni mediji, jer su htjele da za sebe prigrabe zasluge.

U nekim drugim prilikama, na primjer, kada je Vlada Crne Gore priznala nezavisnost Kosova, ili, recimo, kad je predsjednik Srbije Boris Tadić bio u posjeti Crnoj Gori, i kad je tom prilikom pravio i neke „protokolarne“ gafove (odbio da se sretne sa predsjednikom Skupštine Crne Gore) ili davao ne baš odmjerene izjave o nekim unutrašnjim pitanjima Crne Gore, čak i oni „nezavisni mediji“ od kojih bi se to očekivalo, nijesu pokazali gotovo nikakav senzibilitet u svom publicitetu o ovim pitanjima.

Svi „nezavisni“ mediji profesionalnu kritičku oštricu usmjeravaju uglavnom samo na vlast, posebno na jednu političku stranku na vlasti, čak, samo na jednu ličnost. Opsesija ličnošću bivšeg premijera i predsjednika Demokratske partije socijalista je vrlo slična odnosu koji prema njemu pokazuje dio opozicije.

Selektivna nezavisnost

Nezavisni mediji uglavnom su samo selektivno nezavisni. Na isti način, istom mjerom, „nezavisni“ su samo od vlasti, bar u tom smislu što se otvoreno angažuju u prilog naporima opozicije za smjenom te vlasti. U tom kontekstu odnose se, recimo, i prema uličnim protestima. Načinom interpretacije tih protesta, njihovih priprema, organizacije, izvještavanjem o njihovom samom toku, ti mediji, praktično, postaju njihovi saučesnici. Njihovi naslovi, po suštini, često imaju karakter animacije građana da se uključe u protest, djeluju, ili su i bukvalno tako sročeni, kao poziv samih organizatora da se dođe na ulični miting. Čak i fizičkim prisustvom predstavnika menadžmenta tih medija na uličnim mitinzima, ili na raznim tribinama koje organizuju pojedine nevladine organizacije, na njihovim „performansima“ ili, na primjer, na fejsbuk animiranim „šetnjama“.

Navodna nezavisnost tih medija mora se staviti pod upit i zbog samog načina njihovog osnivanja, bar nekih od njih. Jedan od tih medija, dnevni list, faktički, osnovala je ista vlast, od koje se sada distancira taj medij. Drugi dnevni list je osnovan pod pokroviteljstvom političkih snaga koje su se javnosti sasvim jasno predstavile kao pobornici unionističke političke opcije, vezane za karakter države koja je nastajala poslije raspada bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, od ostataka te države. Taj medij veoma široko je otvoren za sagovornike i mišljenja, koji i koja, u najmanju ruku, relativizuju činjenicu nezavisnosti Crne Gore, a posebno dovode u pitanje identitet Crne Gore i Crnogoraca, u nacionalnom, kulturnom, jezičkom i vjerskom smislu.

To se, naravno, često „pakuje“ u priče o korupciji i organizovanom kriminalu, o neuspjelim privatizacijama, ali nije teško

otkriti da se u takvom pristupu krije, najblaže rečeno, netrpeljivost prema nezavisnosti države.

Taj list je, otvoreno govoreći, od početka, apsolutno zavistan od političke opcije koja je stala iza njega prilikom osnivanja, koja ga je i pokrenula. Njegova „profesionalna“ pozicija je nemirenje sa nezavisnošću države Crne Gore, ili, manje ili više otvoreno, podgrijavanje nade da i to jednom, u nekoj prilici, može biti izmijenjeno.

Druga dva medija (dnevni list i nedjeljnik) nemaju takva opterećenja, ali se profesionalnim tretmanom društvenih pitanja, naročito političkih aktuelnosti objektivno, primiču poziciji unionističkog lista. Ili, tačnije, u najmanju ruku, neutralističkim odnosom prema osporavanjima nezavisnosti države, idu na ruku onim snagama koje se ne mire sa tom činjenicom. Ne uspijeva se da se u tom kontekstu razdvoje nepriznavanje legitimnosti postojeće vlasti, ako već imaju takvo uvjerenje, i značaj državne suverenosti i potrebu njene zaštite. Ovdje bi se, takođe, moglo dodati da ti mediji gotovo ne ustupaju prostor nekim nacionalnim institucijama Crne Gore, ili, pak, daju prednost njihovom predstavljanju sa negativnim predznakom. Od pomenutog unionističkog lista se to i ne očekuje, ali ni druga dva medija se mnogo ne razlikuju u takvom tretmanu. Društvo nezavisnih crnogorskih književnika, PEN centar, Dukljanska akademija nauka, da pomenemo i Maticu crnogorsku, u tim medijima, više nijesu zastupljeni kao nekad, ili su predstavljeni na način koji nije adekvatno afirmativan. Karakteristično je, na primjer, ponašanje tih medija u vezi sa pitanjem objedinjavanja Crnogorske akademije nauka i umjetnosti i Dukljanske akademije nauka i umjetnosti. Favorizovani su stavovi CANU, uz elemente politizacije koju su o tom pitanju pokazale i neke opozicione političke stranke.

Treći medij, nedjeljnik, nastao je istinski s motivom otpora ratu, populizmu, političkom jednonumlju takozvane Antibirokratske

revolucije u Crnoj Gori i u prvom periodu s prepoznatljivom orijentacijom nezavisnosti. Vremenom, a naročito nestankom jedne političke stranke sa scene, a posebno nakon referenduma o nezavisnosti države i usljed sve izraženije komercijalizacije, taj medij je i sam gubio svoju nezavisnost. Spolja posmatrano, čini se da je sve više bio zavistan od određene interesno-lobističke grupacije.

Štaviše, ima se utisak, mada se to može i ilustrovati da neki takozvani nezavisni mediji, manje ili više sofisticirano, imaju ulogu potpore i samim političkim ambicijama njihovih uprava, ili pojedinaca u njima, ili određenih pojedinaca ili grupa van tih medija. Isti pojedinci često dobijaju prostor za kolumne, pri čemu se ponekad smjenjuju gotovo po ustaljenoj dinamici i redosljedu.

Pomenuti mediji apsolutno nijesu nezavisni prema svim društvenim akterima, prema nekima su, čak, sasvim zavisni, u tom smislu što o njima ne objavljuju ništa negativno, a o drugima ništa pozitivno. Nevladin sektor, posebno jedan njegov dio je, u cjelini takoreći, u potpunosti zaštićen u tim medijima od bilo kakvog kritičkog pogleda, razmatranja i tretmana. Pojedine nevladine organizacije su, štaviše, pošteđene bilo kakvog negativnog publiciteta. Publikuju se sva njihova saopštenja, ocjene, u nekim periodima, čak, svakodnevno. Njihovi „performansi“ praćeni su opširnim tekstualnim i video prikazima, i uvijek sa pozitivnom intonacijom.

Ti pseudo-događaji, kako ističu neki inostrani analitičari tendencija savremenog novinarstva, i režiraju se samo za medije, kao predstava, i stvaraju „pseudo javnost i pseudo-demokratiju“. Takozvani „performansi“ nekih NVO postaju „vijest dana“.

Takozvane „talk show“ emisije na televizijskim programima (većine televizija) postaju zabava, svojevrsni „performansi“, sa „dramaturgijom“, prilagođenom potrebama gledalaca da „navija-ju“ za „pobjednike“, odnosno za „poražene“ u tim emisijama.

Takozvani slobodni sindikati, takođe, imaju povlašćeni status u tim medijima, dok „režimski“ sindikat ima ograničeni medijski pristup. Od nekih fabričkih sindikalaca koji izgone fabričke uprave, populistički kritikuju direktore i vlasnike, privatizaciju, frekventnim i nekritičkim publicitetom o njima i njihovim izjavama i postupcima, napravljeni su „lideri“ na širem planu. Ni „provladini“ mediji nemaju balans u tretmanu ovih pitanja i tema, ali je, svakako, diskrepanca u njima mnogo manja. Pojedini „nezavisni“ mediji, rado ustupaju prostor pojedincima iz javnog sektora, „pobunjenicima“ protiv stanja u javnim ustanovama, koji se promovišu ne samo u „disidente“, nego u društveno relevantne ličnosti bez ikakve verifikacije. Takvi postaju kolumnisti, moderatori na određenim javnim tribinama, što sve pripada repertoaru političkog djelovanja.

Crnogorski „nezavisni“ mediji, odnosno, njihovi vlasnici i interesne grupe i lobiji oko njih, dakle, „umreženi“ su na način koji ukazuje i na njihove političke ambicije. Ponekad izgleda da bi direktori i glavni urednici nekih nezavisnih medija rado prešli na političke funkcije. Ustupanje medijskog prostora pojedincima, recimo, univerzitetskim profesorima ili „disidentima“ iz državnih institucija, upućuje, štaviše, na neku vrstu „personalnih koalicija“, u kojima se „partneri“ međusobno pomažu, podržavaju i hvale. Oni se i brane na javnoj sceni.

U prilog bliskosti profesionalne pozicije „nezavisnih“ medija u Crnoj Gori, reklo bi se, ide i to što su neki od tih medija dosta otvoreni za saradnju sa onim medijima u Srbiji koji crnogorsku samostalnost dovode u pitanje. Prenose njihove tekstove, a nikad, naravno, ne reaguju na otvorena osporavanja, ili na relativizovanje nezavisnosti Crne Gore. Činjenica je, na primjer, da se na medijski prostor Crne Gore vratila državna agencija Srbije *Tanjug*, kroz aranžman sa ovdašnjom novinskom agencijom. Taj sporazum o saradnji, međutim, nema reciprocitet, u smislu da se

crnogorski mediji prenose u srpskim medijima, kao što se ovi citiraju u Crnoj Gori. Većina beogradskih medija, štaviše, nerijetko citira crnogorske „nezavisne“ medije, naravno, jer u njima nalaze ono što njima odgovara.

Mnoge suštinske teme iz Crne Gore zaobilaze se u većini beogradskih medija. Za ilustraciju veoma je karakterističan primjer iz februara ove godine, kada je u Crnoj Gori vladalo sniježno nevrijeme. U danima kada je ovđe bilo najkritičnije, glavna, i bezmalo jedina, vijest za većinu tih medija bilo je to da je „Crna Gora zatražila pomoć NATO-a“. Ništa o posljedicama nevremena, žrtvama, naporima da se nevolje prevladaju, o aktivnosti Vojske, policije, države u cjelini. Protiv politike Crne Gore u većini srpskih medija takoreći sve može biti „argument“. Bilo bi normalno, profesionalno, da ovdašnji mediji to bar primijete i da komentarišu i da iznesu tačnu argumentaciju.

Prećutkivanjem takvog odnosa ili prihvatajući položaj inferiornosti, crnogorski mediji, ali ne samo „nezavisni“, povlađuju veoma negativnim tendencijama u većini medija u Srbiji prema Crnoj Gori. Milenko Perović upozorava, recimo, na „kursadžijski humor“ (emisija TV Pink „Kursadžije“) koji se njeguje u Srbiji prema Crnoj Gori, njenoj nezavisnosti, a osobito prema identitetskim pitanjima Crnogoraca, na primjer, prema jeziku. Kad je u pitanju Srbija, njeni mediji su, u tom pogledu, potpuno jedinstveni- osnovne državne interese nipošto ne dovode u pitanje, a kamoli da se „šale“ na račun toga. Da li postoji neka od crnogorskih televizija sa pravom da u Srbiji emituje svoje programe, a da se u njima sprda Srbima i srpskoj naciji s pravom, postavlja pitanje profesor Perović. Naravno, to se u Srbiji ne dopušta. Ovđe, u Crnoj Gori, neki srpski mediji su dobili „licencu“ na bezobrazluk prema Crnoj Gori i Crnogorcima, primjećuje Perović.

Mediji i patriotizam

Crnogorski „nezavisni“ mediji svakako bi trebalo da bar u tom pogledu pokažu sopstveni patriotizam (mada se neki novinari kostriješće čak i na pomen patriotizma u medijima), da reaguju na takve pojave i odnos, da kritikuju „kursadžijski humor“ u srpskim medijima. Nema zemlje čiji mediji ne „služe“ državi bar toliko da je štite od ignorisanja, ponižavanja, od izigravanja sa njenim osnovnim vrijednostima. Crnogorski mediji su, u tom smislu, tako da kažemo, „apatridi“. Naši mediji, ne svi, nijesu patriotski ni kada je u pitanju uspjeh sportista Crne Gore. Jedan od „nezavisnih“ medija, unionistički list, uspjehe crnogorskih sportskih reprezentacija ne proprati čak ni korektnim naslovom. Nažalost, i javni servis, Televizija Crne Gore, nakon kadrovske smjene u tom mediju, „prilagođava“ se modelu televizijske produkcije, sličnom onome koji njeguje beogradska televizija „Pink“, sa njenom „filijalom“ u Podgorici. Komercijalizacija kroz takozvane zabavne emisije, slična je nekim tipično komercijalnim televizijskim.

Televizija Crne Gore kao da se udaljava od prodržavnog medija u profesionalnom značenju, a počinje da liči na bilo koji drugi medij u Crnoj Gori. Veoma je, u tom smislu, simptomatično ukidanje emisije „Kalendar“. Ta emisija, sama po sebi, nije toliko značajna koliko je simbolizovala određeni odnos TV Crne Gore prema crnogorskim osobenostima. Radio-televizija Srbije i druge u regionu, imaju slične emisije i nikome ne pada na pamet da ih ukidaju. A „Kalendar“ TV Crne Gore dugo je bio trn u oku određenih političkih partija! Sada im se, ukidanjem te emisije, izašlo u susret.

U „nezavisnim“ medijima gotovo da nema nijednog teksta koji podržava nešto što radi vlast, da afirmiše neku aktivnost Vlade i drugih državnih organa i institucija. Nezavisnost bi

podrazumijevala da se bar korektno registruje ono što se smatra dobrim, pozitivnim.

Neki teoretičari novinarstva ističu da uloga novinara nije puko posredovanje, prenošenje izjava drugih u javni prostor. Izjave, kažu oni, ne mogu se prenositi bez kritičkog komentara ako su te izjave u funkciji manipulacije. Štaviše, takvo posredovanje se ocjenjuje kao svojevrsan vid korupcije u oblasti javne komunikacije.

Ti „nezavisni“ mediji, takođe, osjetno više, češće, otvorenije, profesionalno agresivnije, zadiru u privatnost političara na vlasti, nego drugih. Prema ocjenama Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu mediji, novinari imaju slobodu da se bave privatnošću javnih ličnosti, osobito u politici ali pri tome, kako se navodi, treba imati mjeru, da se ne bi dešavalo da se u javnost iznose povjerljivi spisi, državne tajne, što ima svaka država. Eksperti Evropskog suda navode u tom smislu da i država ima svoju „privatnost“, ono što se ne može poistovjetiti sa privatnošću pojedinaca na vlasti. A, s druge strane, uvijek se postavlja pitanje - dokle može da seže sloboda i u istraživanju privatnosti pojedinaca, u kome se kontekstu interpretira, jer, ipak, svako, pa i političari, ima pravo bar na minimum privatnosti. Objavljivanje uvreda i neistina o političarima, bez posljedica, karakteristika je tabloidnog novinarstva.

Povjerenje u medije

Još jedno pitanje izaziva nedoumice u poimanju „nezavisnosti“ medija koji na tome insistiraju i koji se na toj osnovi međusobno solidarišu i povezuju. Riječ je o anketama za ispitivanje javnog mnjenja, u kojima se, pored ostalog, istražuje i takozvano povjerenje u medije. Upravo „nezavisni“ mediji najviše na tome insistiraju. Oni se, čak, međusobno otimaju o tome ko je više „popularan“. Kad je u pitanju to „povjerenje“,

međutim, postavlja se pitanje adekvatnosti tog pojma. Bilo bi idealno kad bi se poklapali povjerenje i nezavisnost, ali nije tako. U nekim slučajevima, „povjerenje“ je izraz neke druge odanosti određenom mediju, politizovane odanosti, zbog osjećaja i uvjerenja da taj medij izražava političko uvjerenje, pa i kulturu u širem smislu, onih koji navode da u njega imaju „povjerenje“.

Sa tog stanovišta, neki mediji su „popularni“ u onoj mjeri koliko su njihovi stavovi, njihova uređivačka politika, njihov stil i jezik, bliski onima koji ih „popularišu“. To je naročito vidno kod pojedinih medija. Ranije pomenuti unionistički dnevni list je možda tipičan primjer takve „popularnosti“. Čitati taj list, to za veći dio njegove publike postaje način iskazivanja određenog političkog stava prema nekoliko ključnih političkih pitanja. To je oblik manifestovanja određenog političkog raspoloženja, znak prepoznavanja u veoma politizovanoj javnosti. Taj list u rukama dobrog dijela čitalaca ima značenje određenog političkog bedža, značke, na reveru kaputa.

U tom kontekstu, i pitanje „nezavisnosti“ tri pomenuta medija u Crnoj Gori postavlja se u novom svijetlu. Ako su, na primjer, listovi „Vijesti“, i „Dan“ nezavisni, ako su nezavisni u istoj mjeri, ili ako imaju slično „povjerenje“, zašto se ta dva lista, u velikom broju slučajeva, bar na osnovu vizuelnog utiska, čitaju u paketu.

Može, isto tako, izgledati kao apsurd, ali i prećerivanje, ako bismo i pitanje takozvane ugroženosti „nezavisnih“ medija doveli u vezu sa pitanjem njihovog rejtinga u javnosti. Otkud toliko „povjerenje“, tolika „popularnost“ tih medija, ako su oni ugroženi u onoj mjeri na koju oni sami ukazuju? Da bi neki medij bio toliko čitan, slušan ili gledan, znači da je njihova „publika“ slobodna da ih čita, sluša ili gleda. U nekom smislu, ako je tako, onda oni, ipak, nijesu toliko ugroženi.

Utisku, ocjenama o ugroženosti, svakako, doprinosi i činjenica da takozvani napadi na „nezavisne medije“, uglavnom, nisu u potpunosti rasvijetljeni, nijesu nedvosmisleno dokazani, za šta, naravno, krivicu snose i nadležni organi. Upravo dugo trajanje procesa utvrđivanja počinitelja napada, a posebno, motiva, pojačava utisak o ugroženosti „nezavisnih“ medija. Kada bi to bilo precizno utvrđeno, onda bismo mogli donositi pouzdanije sudove o ugroženosti medija. Do tada, više se doprinosi stvaranju ambijenta u kome mediji mogu i manipulirati incidentima protiv njih.

Takozvano istraživačko novinarstvo

Nezavisni, ili takozvani nezavisni mediji, pored ostalog, nastoje da o sebi učvrste uvjerenje o nezavisnosti i tako što se hvale da se bave takozvanim istraživačkim novinarstvom. Oni se na taj način pokušavaju distancirati od „režimskih“ medija, odnosno, javnosti nameću sugestiju o razlici među njima i u tom pogledu. Ipak, to što se kod nas označava kao istraživačko novinarstvo više postaje jedna od floskula u pozicioniranju medija u javnosti. Istraživačko novinarstvo podrazumijeva drugačiju profesionalnu organizaciju i ambijent u samim redakcijama. Ne može se istraživačkim novinarstvom smatrati puko „saznavanje“ nekih informacija „iz izvora bliskih“ određenom mediju. Jedan od „nezavisnih“ medija stekao je, izgradio, sopstveni monopol u „saznavanju“ informacija. Taj mediji, gotovo u istoj mjeri, „saznaje“ iz opozicije i vlasti. Postavlja se pitanje - kako? Otkuda da, takoreći, jedan jedini medij „saznaje“ ono što nemaju drugi mediji koji su, u takvoj situaciji, prinuđeni da citiraju taj „sveznajući“ medij. Možda i ta okolnost dovodi u pitanje nezavisnost tog medija! Štaviše, to „saznavanje“, gotovo monopolskog karaktera, izaziva određene nedoumice, prije svega, u tom

smislu - kako se dolazi do njih, zašto „ekskluzivne“ informacije, uglavnom, ima baš taj medij. Drugi „nezavisni“ medij je objavljivanje listinga telefonskih razgovora, u kojima su pomenuti premijer i ministar vanjskih poslova i evropskih integracija, navodno, kao sagovornici narko bosa Darka Šarića, označio kao „istraživačko novinarstvo“. Takva informacija apsolutn o ne može dobiti epitet istraživačkog novinarstva. Pomenuta informacije je, jednostavno, dojavljena, „doturena“, svakako, sa određenim političkim predumišljajem, ciljem. U tome nije bilo nikakvog istraživanja.

Istraživačko novinarstvo znači duži period prikupljanja podataka, informacija, koji bi trebalo da pomognu u rasvjetljavanju određenog problema, teme, takođe, angažovanje posebne grupe novinara koji bi to radili, naravno, pojačane i sofisticirane profesionalne napore i metode novinarskog istraživanja i, svakako, povećane finansijske izdatke za takve poslove. Jedan od doajena žurnalizma, novinar Miodrag Mališa Marović, kao dominantan problem novinarstva u Crnoj Gori ističe nedostatak dokumentacije, nespремnost da se ona koristi. Upravo je i potpunija dokumentacija, njeno korišćenje, jedan od uslova za postojanje istraživačkog novinarstva. Prema mišljenju Marovića, takozvano žuto novinarstvo pretenduje da bude istraživačko. „To je istraživanje pakosti, nemorala, blaćenja ljudi u letu“, kaže Marović.

Novinar nezavisan od vlasnika medija

Napokon, „nezavisnost“ medija se ne može posmatrati odvojeno od stanja odnosa u njima samima. U tom okviru, samo napomene radi, postavljaju se pitanja karaktera vlasništva medija, suvlasničkih odnosa u njima, ili, uopšteno govoreći, statusa samih novinara. Vlasništvo u „nezavisnim“ medijima je,

u velikoj mjeri, netransparentno. Da li neki medij može pretendovati da bude „nezavistan“, jer to, po svom objektivnom značenju, nosi sobom čitav dijapazon vrijednosti, ako, recimo, nema sindikalnu organizaciju, ako su zaposleni u medijima, iako „kritičari društva“, u neregularnom radnom odnosu, ili sa radnim statusom sa elementima najamnog položaja? U samoj srži nezavisnosti medija, može se i tako stvar posmatrati, leži upravo nezavisnost, prije svih, samih njihovih novinara, nezavisnost od vlasnika, „gazde“, medija, prije svega.

Dakle, novinar „nezavisnog“ medija mora biti i sam nezavistan. A da li je tako? Novinari, a osobito iz „nezavisnih“ medija trebalo bi da imaju slobodu sindikalnog organizovanja u svojim redakcijama, ali i na širem planu, svakako, i profesionalnog povezivanja. Činjenica je, međutim, da su cehovska udruženja novinara samo neka vrsta „servisa“ njihovih uprava, ili adresa za dodjeljivanje „novinarskih nagrada“. Udruženja novinara se ne bave suštinskim pitanjima profesije, a o sindikatima da se i ne govori. Već to što u Crnoj Gori, formalno, postoje dva novinarska udruženja, samo po sebi govori i o „nezavisnosti“ ovdašnjih medija. Duplikat i u cehovskom povezivanju novinara upućuje na zaključak da je u Crnoj Gori i novinarska profesija politički podijeljena. Formiranje Medijskog savjeta za samoregulaciju, u jednoj grupaciji medija, a njegovo gotovo ignorisanje od strane drugog dijela medija upravo, svjedoči o politizovanosti samih medija, o njihovoj političkoj obojenosti, uglavnom, po modelu političkih podjela u drugim oblastima. Napuštanjem ranijeg Novinarskog samoregulacionog tijela od strane predstavnika „nezavisnih“ medija, zapravo, demonstriran je, u suštini, politički postupak, vrlo sličan onome što rade političke partije kad napuste određena politička tijela i kad ih bojkotuju. Između „nezavisnih“ i „režimskih“ medija, štaviše, čak i na personalnom planu, ima međusobnih, ne samo polemičkih

varnica, nego i konfrontacije sa elementima satanizovanja „neistomišljenika“, što, takođe, pripada arsenalu metoda djelovanja političkih stranaka.

Ne može se reći ni da je jedna serija tekstova u listu „Pobjeda“ o osnivačima, vlasnicima, urednicima i novinarima u nekim „nezavisnim“ medijima bila u granicama profesionalne interpretacije stanja odnosa u tim medijskim kućama. Atakovanje na privatnu stranu pojedinaca, grube kvalifikacije i epiteti i neodmjerene interpretacije o samim ljudima, bez obzira na potrebu da se razobličie određeni odnosi, ne može biti manir, prihvatljiv za standard profesionalnih medija. Naravno, ne priliči „nezavisnim“ medijima da „Pobjedu“ uporno predstavljaju kroz diskreditujuće i diskvalifikatorske opaske.

Drugi primjer je, takođe, ilustrativan - obilježavanje Dana novinarstva u Crnoj Gori. Ali, valja prvo napomenuti da se sam taj dan različito označava. Čini se, jedino je pravilno nazivati ga upravo ovako - Dan novinarstva u Crnoj Gori. Nazivi „Dan crnogorskih novinara“ ili „Dan crnogorskog novinarstva“ su neadekvatni upravo zbog činjenice da su i novinari u Crnoj Gori međusobno podijeljeni na isti način kako je to i u drugim oblastima. Pa i sam Dan novinarstva se obilježava na dva mjesta, u dva udruženja, sa različitim pogledima i na sam datum koji se uzima kao Dan novinarstva. Različiti su i kriterijumi po kojima se u ta dva udruženja dodjeljuju „novinarske nagrade“. Mediji, štaviše, nijesu ni toliko nezavisni da objave izvještaje o skupovima oba udruženja, povodom Dana novinarstva. Neki su ove godine, povodom 23. januara, Dana novinarstva u Crnoj Gori, objavili izvještaj o skupu samo jednog udruženja i o njegovim laureatima, drugi o drugom udruženju, a neki su ignorisali oba udruženja i njihove nagrade.

Novinarska udruženja su, u nekom smislu, više međusobno udaljena nego političke partije. Stranke, čak i kad su programski

vrlo konfrotirane, znaju i da uđu u međusobne saveze, a novinarska udruženja u Crnoj Gori i ne pomišljaju na bilo kakvo „ujedinjenje“. I nema nikakvih znakova da bi se novinari u Crnoj Gori mogli, čak, ni sindikalno povezati u jednu organizaciju. Sve to, dakle, baca sjenku na priču o nezavisnosti medija. Dug je to proces. U Crnoj Gori, osobito.